

Pişmiş Aşa Soğuk Su Katan Trump

Prof. Dr. Sema Kalaycıoğlu

2 Mayıs 2019 kritik bir tarih. Başkan Trump, bugüne kadar İran'a uyguladığı yaptırımları yeniden gözden geçirecek ve bu ülkeden petrol ithalatını serbest bıraktığı ülkelerin, istisna ayrıcalığını iptal edecek. Bunun hem ABD'yi, hem JCPOA'nın (Joint Comprehensive Plan of Action) kendisini, anlaşmanın diğer imza sahiplerini, hem de bugüne kadar istisna listesinde bulunan Çin, Güney Kore, Japonya, Tayvan, Hindistan, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'yi etkileyeceği elbette biliniyor. Ama ABD'nin beklentisi bu işe son noktayı koymak ve ikincil yaptırım (secondary) olarak ifade ettiği bu yaptırımlarla, İran'ın elini kolunu bağlayarak, artık onu dize getirmek. Ne için? Kendisi JCOP'den çekildiği, İran'ın kurallara uymayarak, nükleer zenginleşmeye devam ettiği, orta ve uzun menzilli füze tasarım ve üretimi ile ABD'nin müttefiki olan bölgesel komşularını tehdit ettiği için.

“Çok Söyleme Arsız Olur; Aç Bırakma Hırsız Olur”

2017 rakamlarına göre dünyanın en büyük petrol üreticileri listesine (günlük milyon varil üretim) bir bakalım: Bunlar sırası ile ABD (15,6), Suudi Arabistan (12,1), Rusya (11,2), Kanada (5,0), Çin (4,8), İran(4,7), Irak (4,5), BAE (3,7), Brezilya (3,4) ve Kuveyt'tir (2,9). ABD liste başında. Çin 5. büyük üretici. Ama büyümesini beslemek ve dünyayı peşinden sürüklemek için onun ürettiğinden fazlasını ithal etmesi gerekiyor. İran'ın rakamları, 2017'den itibaren ABD'nin başlattığı yaptırımlar nedeni ile azalan bir üretimi yansıtmakta. ABD'nin tuzu, enerji konusunda gerçekten kuru. **“Tok açın hâlden anlamaz”** misali, ihtiyacı olanın hâlden anlamıyor veya ihtiyacı kullanarak dört bir yana ceza salıyor. Alıcıyı almaktan, satıcıyı satmaktan men etmeyi, **dünya ticaretinin siyasi dümenini elinde tutmak sayıyor**. Bununla uyumlu olarak yaptırımları hep gündemde tutuyor. Dünyada ABD yaptırımlarına muhatap olmayan ülke sayısı pek az. Balkanlarda, Afrika'da, Asya'da, Orta Doğu'da birçok ülke, bir şekilde ABD yaptırımlarının muhatabı.

Kadim toprakların deyişlerini pek bilmeyen ABD, yaptırımlarla dünyayı daha iyi yönettiğini sanırken, bunların ne denli umursamazlık yarattığının farkında mı bilmiyorum. Ama bir şekilde kendi yağıyla kavrulmaya çalışan ülkelerin sayısı çok. Ayrıca yaptırımları, komşuları, profesyonel veya mafyavari organizasyonlar aracılığı ile delenler de var. Daha da önemlisi birçok ülkeye yaptırımlar nedeniyle **“biz böyle de idare ederiz”** tavrıyla ulusal gurur ve kendine yeterlilik duygusu geliyor. ABD düşmanlığı geri döndürülemez biçimde toplumsal

hafızalara kaydediliyor. Açıkçası, arsızlaşan ülkeler, ödeme yöntemleri açısından inanılmaz yaratıcılık yöntemleri sergileyip kendi mallarını düşmandan kaçırmaya buraya pazarlıyor. Hele kaçın kurası olan, kadim bezirgân İran için ABD yaptırımlarını aşmak, İran için ürettiği lezzetli fıstığı ayıklamaktan, göz nuru halıları dokumaktan daha kolay olabilir.

Yaptırım İstisnalarının İptaliyle Yaklaşan Tehlike

İran elbette daha gerilecek. Arak, Fordow ve Buşehr projelerindeki kısıtlamaları kaldırabilir ve gerçek bir tehlike olmaya başlayabilir. Bu vesile ile özellikle Buşehr ve Fordov'da aktif olan Rus ROSATOM şirketi, taşı tarağı toplayıp Rusya'ya dönmez. İran'daki etki alanını denetimsiz bir biçimde genişletir. Aynı şeyi Arak projesinde taraf olan Çin için de söylemek herhâlde mümkündür. O halde bugün-yarın atacağı adımla ABD, Batı ile uzlaşıp nükleer iş birliği noktasına gelen İran'ı, Çin ve Rusya'nın kucağına itebilir. Eğer JCPOA çökerse, işte o zaman asıl gürültü kopabilir. Trump olmasa bile Pompeo'nun bunu ekibinden öğrenmiş olması gerekirdi.

Yaptırım istisnalarının iptali, İran'ın JCPOA'e (ve BM 2231 sayılı kararına) harfiyen uyduğunu bilen ticaret ortaklarının ABD'ye olan güvenlerini bir kez daha aşındıracaktır. Ayrıca iptal ettiği hiç bir anlaşmanın yerine, beceri ile yenisini koyamayan Trump yönetimi, İran'ın da anlaşmadan çekilmesine neden olursa, işte o zaman seyredin siz gümbürtüyü.

Ekonomik Risklere Kaplan Yağı Terapisi

Yaptırım istisnalarının iptali ile İran ekonomisi açısından riskler elbette büyüyecektir. Ama İran zaten yıllardır "yaptırım gazisi" olan bir ülke değil mi? Açıkçası geliştirdiği refleksler, zorlansa bile su üstünde kalmaya devamını sağlayacaktır. Zaten mutlaka sınır ötesi kara piyasa işlemleri de kızışacaktır. Bunun yüzünden, bu işlemlerde kaçınılmaz taraf olabilecek Türkiye, Azerbaycan, Rusya gibi ülkeler yeni yaptırım paketleri ile tanışabilir.

Yaptırım istisnası iptallerinin İran'da yaratacağı olumsuz ekonomik büyüme, üretim ve istihdam sorunları da yaşatacaktır. İran'da fiyatlar artacak, enflasyonist baskı, en çok da en fakirin belini bükecektir. İran Riyali değer kaybedecek ama dünya ucuzlayan petrolden belki sadece Suudi Arabistan'ın üretimi arttırması ile mahrum kalmayacaktır. Petrolü az pompalayan İran, el emeği göz nuru halıları el altından dünya piyasalarına sürececek, bu güzelim mallar alıcısına ucuzlayacaktır. Göz nuru dökenden çok, aracı, tüccar ve perakendeci kazanacaktır.

2015 yılında JCPOA imzalandıktan sonra, ertesini yıl % 12,3 büyüyen İran ekonomisinin 2017'de yine % 3,7 büyümeye gerilemesi, İran için olduğu kadar, onunla ticarete giren ülkeler için de kayıp olmuştur. 2017 yılından itibaren özellikle enerji, gemicilik ve İran mali sektörlerini vuran yaptırımlar, Tahran'ın kapısını aşındıran AB yatırımcılarını ürkütmüş olabilir. Ama bu hem durgunluğa giden AB ekonomisi için de sorun olmuştur, hem de aralık kapıdan yol bulup giren Çin için önemli bir kazanç. Üstelik Orta Doğu'ya her açık bulunduğu kapıdan rahatlıkla giren Çin, Batı için bu bölgede artık ciddi bir rakip olacaktır.

Nihayet

Mart 2019 itibarı ile İran'ın petrol ihracatının günlük 1,1 milyon varile düşmüş olması, ABD'nin yaptırım istisnası iptali öncesinde büyük ölçüde Yunanistan, Tayvan ve İtalya'nın ithalat iptali tepkilerinin sonucudur. Ama Çin ve Hindistan iptallerinin de olması İran'a yılın ilk çeyreğinde, 10 milyar dolarlık bir gelir kaybıyla yansımıştır. Ancak Çin, başta İran olmak üzere birçok Orta Doğu ülkesine bu 10 milyar dolarlık kaybı kat be kat telafi edecek imkânlar sunmaktadır. İşte bu, sırf bağcıyı dövmek için üzümü hem yemeyen, hem de yedirmeyen ABD'nin bilmesi gereken önemli bir husustur.